

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Narodziny nowej teatrologii w Wilnie

Author: Grażyna Golik-Szarawarska

Citation style: Golik-Szarawarska Grażyna. (2019). Narodziny nowej teatrologii w Wilnie. W: K. Heska-Kwaśniewicz, J. Januszevska-Jurkiewicz, E. Żurawska (red), "Między Śląskiem a Wileńszczyzną" (S. 92-96). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Narodziny nowej teatrologii w Wilnie

Pozwolę sobie zacząć od następującego cytatu: „To na USB, w Wilnie, narodziła się nowa teatrologia (na Sorbonie uprawiano wówczas tylko literacką interpretację dramatów...)”¹. Przytoczoną opinię wyraziła profesor Irena Sławińska, a dotyczyła ona prekursorstwa w dziedzinie badań teatrologicznych profesora Stefana Srebrnego, którego wykładów słuchała w latach trzydziestych XX wieku na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Uczona określiła wykłady Srebrnego jako „rewelację metodologiczną”, co nabiera szczególnego znaczenia w świetle stwierdzenia, że w omawianym okresie Uniwersytet Wileński swą sławę zawdzięczał „śmiałemu nowatorstwu metodologicznemu” w dziedzinie nauk humanistycznych.² Omawiając tę ostatnią kwestię, przybliżała osiągnięcia swego profesora Manfreda Kridla ze wskazaniem na jego metodę analizy strukturalnej, opartej na inspiracji formalistów rosyjskich i strukturalizmu praskiego³.

Stefan Srebrny (1890–1962) – filolog klasyczny – hellenista, tłumacz, inscenizator, krytyk teatralny – zainspirowany ideami Wielkiej Reformy Teatru pokazał możliwość teatralnej analizy dramatu na przykładzie tragedii antycznej (głównie Ajschylosa) oraz komedii staro-atyckiej (głównie Arystofanesa). W jego myśleniu wyraźna była orientacja formalizmu, u źródeł analizy obecny był aksjomat estetyczno-formalnej natury dzieła sztuki. Badania obejmowały sferę wartości formalnych dramatu i teatru greckiego⁴. Uczony wychodził z założenia, które sformułował w słowach: „Teatr jest sztuką; rządzić się musi jak każda sztuka,

¹ I. SŁAWIŃSKA: *Szlakami moich wód...*. Lublin 2004, wyd. drugie, s. 74.

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ S. SREBRNY: *O wartościach formalnych dramatu i teatru greckiego*. „Życie Teatru” 1924, nr 18, s. 140–142; nr 19, s. 148–151; nr 20, s. 156–158; nr 21, s. 163–166; nr 22, s. 172; nr 23, s. 180–182; nr 24, s. 188; nr 25, s. 196; Przedruk: TENŻE: *O wartościach formalnych dramatu i teatru greckiego*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski*. Wybór i oprac. Sz. GĄSOWSKI. Wstęp J. ŁANOWSKI. Warszawa 1984, s. 164–177.

wedle zasad i praw estetycznych; one są jego podstawą, one jedynie określają jego naturę i jego wartość”⁵. Dopiero na tym gruncie możliwa była interpretacja sakralnej i etycznej funkcji greckiej poezji dramatycznej.

Polski uczony zaproponował – dziś powiedzielibyśmy – performatywną lekturę tekstu dramatycznego. Generalnie, w takiej perspektywie lektury, analiza dramaturgiczna zorientowana zostaje na projekcję sceniczną tekstu, na kształt teatralny dramatu, na sceniczną wizję autora. Lektura jest próbą odczytania sztuki okiem inscenizatora, zdolnego dostrzec wszystkie propozycje teatralne wpisane w tekst dramatu. Istotnym problemem badawczym staje się poszukiwanie w domenie artystycznych konwencji teatralnych konkretnych form teatralnych służących prezentacji analizowanego dramatu.

Srebrny w swych badaniach naukowych położył podwaliny pod tak ukie-
runkowaną refleksję. Przede wszystkim dokonał własnej rekonstrukcji kon-
wencji teatralnej panującej w teatrze ateńskim w V wieku p.n.e., sytuującej
się – przede wszystkim w zakresie ustaleń dotyczących przestrzeni scenicz-
nej – w opozycji do widzenia zagadnienia przez naukę dziewiętnastowieczną,
w tym przez jego Mistrza profesora Tadeusza Zielińskiego⁶. Odwołując się do
tych ustaleń tworzył uczony misterne erudycyjne egzegezy dorobku greckich
poetów dramatycznych, wśród których na szczególną uwagę zasługuje opraco-
wanie zatytułowane *Ajschylos* wydane w Bibliotece Reduty⁷ oraz studium *Wort
und Gedanke bei Aischylos*⁸, wydane pośmiertnie przez Zofię Abramowiczównę,
będące niedościgłym wzorem w omawianym zakresie. Wypracowaną strate-
gię badawczą próbował Srebrny przenieść na grunt tragedii współczesnej, któ-
rej przejawem były w jego oczach dramaty Stanisława Wyspiańskiego, czego
rezultatem było wieńczące liczne wypowiedzi na ten temat, kongenialne stu-
dium *Stanisława Wyspiańskiego „Powrót Odysa”*⁹.

⁵ S. SREBRNY: *Zagadnienie aktualności w teatrze*. „Listy z Teatru” 1946, nr 6, s. 6. Przedruk: TENŻE: *Zagadnienie aktualności w teatrze*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 697.

⁶ Zob. m.in. S. SREBRNY: *Dwa oblicza teatru ateńskiego (I. Teatr monumentalno-misteryjny. II. Teatr fantastyczno-karykaturalny)*. „Meander” 1946, z. 6, s. 291–299. Przedruk: TENŻE: *Dwa oblicza teatru ateńskiego*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 101–108; TENŻE: *Scena i inscenizacja w teatrze ateńskim*. „Meander” 1948, z. 7–8, s. 333–339. Przedruk: TENŻE: *Scena i inscenizacja w teatrze ateńskim*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 178–183; TENŻE: *Tadeusz Zieliński*. „Eos” 1947, z. 2, s. 5–65; TENŻE: *Tadeusz Zieliński a tragedia grecka*. „Roczniki Humanistyczne” KUL 1960, z. 2, s. 13–35. Przedruk: TENŻE: *Tadeusz Zieliński a tragedia grecka*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 140–163.

⁷ S. SREBRNY: *Aischylos*. Warszawa 1925. Biblioteka Reduty nr 4.

⁸ TENŻE: *Wort und Gedanke bei Aischylos*. „Archiwum Filologiczne PAN”. T. 7. Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.

⁹ S. SREBRNY: *Stanisława Wyspiańskiego „Powrót Odysa”*. „Pamiętnik Literacki” 1958, z. 3, s. 1–36. Przedruk: TENŻE: *Stanisława Wyspiańskiego „Powrót Odysa”*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 507–540.

Praktyczne zastosowanie zaproponowanej strategii badawczej przynosią jego, opatrzone obszernymi wstępami, przekłady tragedii i komedii greckich, w których didaskalia – jak wiadomo nieobecne w oryginałach – ewokują wizję sceniczną dramatu, będąc swoistą rekonstrukcją *pre-performance* autorów: Ajschylosa, Sofoklesa czy Arystofanesa. Praktyczne konsekwencje przyjętej strategii badawczej ukazał uczony równocześnie jako inscenizator uznanych za prekursorskie w dziejach inscenizacji antyku przedstawień reżyserowanych przez Mieczysława Szpakiewicza w Teatrze na Pohulance w Wilnie: Sofoklesa *Króla Edypa* (29.11.1935) oraz Ajschylosa *Orestei* (30.04.1938)¹⁰.

Nieomawiane dotąd rezultaty przyniosły w poruszonym zakresie, oparte na przekładach profesora Srebrnego, radiowe realizacje repertuaru antycznego w Radiowym Teatrze Wyobraźni, którego kolebką jest Rozgłośnia Wileńska¹¹. Przede wszystkim radiofonizacja *Prometeusza skowanego* Ajschylosa w reżyserii Ireny Byrskiej (Wilno 11.03.1937)¹². Rzeczą dotyczy również audycji: Sofokles *Król Edyp* (Wilno 30.01.1936), Ajschylos *Ofiarnice* (Wilno, luty 1939), Arystofanes *Ptaki* (Wilno 28.03.1933) oraz *agon z Ptaków* (Wilno 17.03.1935), Arystofanes *Osy* (Wilno 3.05.1936); (Toruń 2.02. i 13.09.1946)¹³.

Osobne zagadnienie stanowią przedstawienia teatralne powstające już po II wojnie światowej w oparciu o tłumaczenia Srebrnego¹⁴. Na uwagę zasługują: *Król Edyp* Sofoklesa w reżyserii Tadeusza Byrskiego w Teatrze im. Juliusza Osterwy w Gorzowie Wielkopolskim (14.03.1963) oraz *Pokój* Arystofanesa w reżyserii Ireny Byrskiej w Studiu Aktorskim przy Teatrze im. Stefana Żeromskiego w Kielcach (wrzesień 1956).

Obszary badawcze teatrologii na Uniwersytecie Śląskim obejmują refleksję nad twórczością i działalnością profesora Stefana Srebrnego. W 50. rocznicę śmierci uczonego – 17 października 2012 roku – na Uniwersytecie Śląskim miała miejsce jubileuszowa konferencja naukowa, której pokłosiem jest tom zatytuło-

¹⁰ Zob. G. GOLIK-SZARAWARSKA: *Dramaty antyczne w inscenizacjach Stefana Srebrnego*. „Pamiętnik Teatralny” 1993, z. 1–2, s. 167–182.

¹¹ Sugestia uwzględnienia w omawianym kontekście metodologicznym audycji radiowych opartych na tłumaczeniach Stefana Srebrnego znajduje się w książce I. SŁAWIŃSKIEJ: *Szlakami moich wód...*, s. 74. Sławińska zapamiętała radiofonizację *Orestei* Ajschylosa, co zdaje się nie wytrzymywać konfrontacji z dostępną faktografią.

¹² Zob. T. BYRSKI: *Teatr – radio – wspomnienia*. Warszawa 1976, s. 181; TENŻE: *W pogoni za teatrem*. Warszawa 2015, s. 154. (Por. S. SREBRNY: *Słowo wstępne do „Prometeusza skowanego” Ajschylosa*. Wilno, Radio, transmisja na całą Polskę, 11.03.1937, masz. k. 2. Rkps 967, nr 4; TENŻE: *Słowo wstępne do słuchowiska z „Prometeusza w okowach”*, k. 6. Rkps 967, nr 5).

¹³ Zestawienie na podstawie analizy zawartości opracowania: *Stefan Srebrny, Kartoteka spuścizny rękopiśmiennej w Zbiorach Biblioteki Głównej UMK w Toruniu* (kserokopia w zbiorach autorki).

¹⁴ Por. Sz. GAŚSOWSKI: *Antyczne dramaty na scenach polskich do roku 1980*. W: TENŻE: *Teatr grecki i polski...*, s. 713–736.

wany *Wartości formalne antycznego dramatu i teatru greckiego*¹⁵. W zamyśle konferencja pozostawała w intelektualnej i emocjonalnej łączności z obradami Sesji Naukowej pod auspicjami Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej Polskiej Akademii Nauk, Katedry Filologii Klasycznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz Polskiego Towarzystwa Filologicznego Oddział w Toruniu, zorganizowanymi przez jego najbliższą Uczennicę profesor Zofię Abramowiczównę na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu 16–17 października 1987 roku.

Interdyscyplinarny charakter katowickich obrad zakładał konfrontację wyników i ustaleń z dziedziny teatrologii i filologii klasycznej. Wyniki zaprezentowane przez uczestników konferencji pozwalają po półwieczu, które minęło od śmierci profesora Stefana Srebrnego, uznać nieprzemijającą aktualność i inspirowaną moc Jego dzieła. Udało się – co zdaje się współbrzmieć z charakterem dzisiejszych obrad, obrazujących wielkie dziedzictwo Wilnian w kształtowaniu tradycji kulturowych Polski i Górnego Śląska, z równoczesnym odsłanianiem wątków martyrologicznych wpisanych w dramat ekspatriacji Kresowian po II wojnie światowej – ukazać osobisty dramat profesora Srebrnego uwikłanego w realia powojennej rzeczywistości.

W latach 1952–1955, w okresie rozprawiania się „z wileńską reakcją” – jak to określano w oficjalnej propagandzie, profesor Srebrny stracił katedrę filologii klasycznej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Zezwolono mu jedynie na prowadzenie wykładów z historii starożytnej dla historyków. W tej atmosferze wspierał w gronie innych profesorów o wileńskim rodowodzie, najpierw Wilama Horzycę, a później Irene i Tadeusza Byrskich w ratowaniu egzystencji Teatru Ziemi Pomorskiej w Toruniu. W swych wypowiedziach bronił Edmunda Wiercińskiego oraz Leona Schillera. Upominał się o należne miejsce dramaturgii antyku, romantyzmu i neoromantyzmu w repertuarze polskiego teatru¹⁶.

Rekonstrukcja polskiej prapremiery *Prometeusza w okowach* Ajschylosa na scenie Teatru Polskiego w Bydgoszczy 2 grudnia 1961 roku możliwa okazała się w świetle próby wyjaśnienia okoliczności prapremiery *Gromiwoi/Lysistrate* Arystofanesa w Teatrze Wielkim w Częstochowie 5 listopada 1955 roku, gdzie doszło do manipulacji Osobą i dziełem profesora Srebrnego. Spektakl wyreżyserował Eugeniusz Aniszczenko, twórca reżimowy, dawny student Uniwersytetu Stefana Batorego i Tajnego Studium Teatralnego w okresie okupacji, który mówił o współpracy z profesorem Srebrnym przy tym przedstawieniu. Spektakl został perfidnie wykorzystany w toku operacji dezintegracyjnych służb spe-

¹⁵ *Wartości formalne antycznego dramatu i teatru greckiego. Konferencja w 50. rocznicę śmierci Profesora Stefana Srebrnego. Materiały z Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniu 17 października 2012 roku w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach*. Red. G. GOLIK-SZARAWSKA. Katowice 2015.

¹⁶ Zob. S. SREBRNY: *Głos w ankiecie: Pisarze wobec dziesięciolecia*. „Nowa Kultura” 1955, nr 5.

cialnych PRL, wymierzonych w Kościół w osobie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, internowanego w tym czasie w Komańczy. Insynuowany bardziej niż rzeczywisty udział profesora Srebrnego w przedstawieniu, ograniczał się – jak zdołano ustalić – do zamieszczenia w *Programie teatralnym* tekstu jego pióra na temat twórczości Arystofanesa. Tekstu, którego genezą była odpowiedź tego najwybitniejszego znawcy twórczości Arystofanesa na apel Światowego Komitetu Pokoju, celem uczczenia przypadającej wtedy 2400. rocznicy urodzin greckiego komediopisarza. Dramat, który stał się udziałem Stefana Srebrnego i bliskich mu osób wybrzmiał w toku rozważań konferencyjnych. W swej opinii wydawniczej tomu pokonferencyjnego prof. zw. dr hab. Robert Roman Chodkowski stwierdził: „Podjęta obrona jego dobrego imienia jest z punktu widzenia naukowego skuteczna i w pełni uzasadniona etycznie jako należne »*sum cuique*«”¹⁷.

¹⁷ R.R. CHODKOWSKI: Recenzja wydawnicza pracy zbiorowej *Wartości formalne antycznego dramatu...* Red. G. GOLIK-SZARAWARSKA, s. 3.